

דרישונות

בס"ד

פרשת וירא, תשע"ט, מספר 1291

הציווי הא-לוהי והמוסר הטבעי: עקדת יצחק לאור דברי חז"ל, הראי"ה קוק ו"מי השילוח" אברהם גולן

"כשאמרתי לך: קח נא את בנך, לא אמרתי לך: שחטוהו, אלא: 'והעלהו' (וההמשך, בתרגום מארמית: "העלית אותו וכעת תוריד אותו").

שלוש שאלות ופתרונן

(א) איך ניתן ליישב את "לא דיברתי" האמור בירמיהו, עם הכתוב בפרשת העקדה: "וַיֹּאמֶר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה" וגו' (בר' כב:ב)?

(ב) אם ה' אמר לאברהם "והעלהו לעולה" והמלאך אמר לו: "וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱרָר". האם לא היה על אברהם להעדיף את דברי הרב (ה') על דברי התלמיד (המלאך)?

(ג) איך ניתן ליישב את התואר "ירא א-לוהים" שניתן לאברהם, לכאורה בעקבות נכונותו לשחוט את בנו, עם האמור בפרשת "ראה", שמדובר בנכונות לעשות את "תועבת ה' אשר שָׁנֵא", ועם דברי הראי"ה קוק ב"אורות הקודש" (ראש דבר י"א) "אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה יראת שמים". היש מוסר טבעי יותר מזה שאמור למנוע מאב לנהוג כך בבנו?

הרב שלמה ריסקין מאפרת פתר את שתי השאלות הראשונות בהניחו, שלא המלאך מנע את אברהם מלשחוט את בנו, אלא רגש המוסר הטבעי הנחה אותו, "ברגע האמת", לפרש את "והעלהו לעולה" שלא כפי שהבין זאת בשלושת הימים שקדמו להנפת המאכלת,¹ ובבראשית רבא (נו, יב) ה' בעצמו מאשר פרשנות זו, כאמור לעיל.²

הדילמה של אברהם, בררת המחדל שלו והשבח מפי המלאך

לפתרונה של השאלה השלישית נתבונן במופעי המילה "הנני" בפרשת העקדה. היא מביעה נכונות ללא סייג, ומנחה אותנו להבין

בבראשית רבה (נה, ו) דרש רשב"י: "אהבה מקלקלת את השורה, דכתיב: וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֻמְרוֹ... שנאה מקלקלת את השורה, שנאמר: וַיִּקְּם בְּלֵעָם בְּבֶקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת אֲתָנוּ".

יש שאהבת ה' מקלקלת את שורת עבודת ה'; המחויבות שחש עובד ה' המסור לא-לוהיו גוברת לעיתים על כל מחויבות אחרת, בין לעצמו ובין למשפחתו, עד כדי נכונות להקריב את עצמו ואת ילדיו, כפי שזה מתבטא בשלושת הימים שאברהם הולך בדרכו לעקוד את יצחק. גם הנביא מיכה מתאר את לבטיו של עובד ה' המסור "בַּמָּה אֶקְדֶּם ה' אֶכַּף לֹא-לֵהי מְרוֹם?... הֲאֵתָן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בְטְנֵי חַטָּאת נִפְשֵׁי?" (ו:ו-ז). הנביא משיב לו: "הֲגִיד לְךָ אָדָם מָה טוֹב וּמָה ה' דֹּרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצַּנֵּעַ לְכַתֵּם אֶת-לֵהיךָ" (ו:ח). כלומר, אין חפץ לה' בביטויים קיצוניים כאלה למסירותו של עובד ה', בעיקר כשזה סותר את "עשות משפט" (כלומר, את משפטו של הבן וזכותו לחיים).

יש שאהבת ה' מקלקלת את שורת הדין; בפרשת "ראה" התורה מזהירה שלא נעבוד את ה' כדרך שהגויים עובדים את אלוהיהם "כִּי כָל תּוֹעֵבַת ה' אֲשֶׁר שָׁנֵא עָשׂוּ לֹא-לֵהיָם כִּי גַם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לְאַלֵּהֵיהֶם" (דב' יב:ל-לא). בפועל היו בימי ירמיהו מי שהתעלמו מאיסור זה, ומהאמור בנבואת מיכה, "וּבְנוּ בָמוֹת הַתַּפְּת אֲשֶׁר בְּגִיא בֶן הַנֶּם לְשָׂרְף אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עָלַי לְבִי" (יר' ז:לא). את הביטוי המקביל שבפרק יט:ה שם: "אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עָלַי לְבִי" ייחסו במסכת תענית (ד ע"א), גם לעקדת יצחק. ובבראשית רבא (נו, יב) הדרשן מייחס לה' את הדברים האלה:

¹ מוסף "שבת" של "מקור ראשון", גיליון פרשת "וירא" תשע"א.

² ראו [באתר 'מקור ראשון' במרשתת](#) את תגובותיהם של הרבנים יאיר גזבר ומשה גנץ, ואת תשובתו של הרב שלמה ריסקין.

* אברהם גולן הוא בוגר המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, מורה לתנ"ך בגמלאות. מאמר זה הוא הרחבה ופיתוח של מאמר קודם שלי בעניין זה שפורסם בדף שבועי 776, ראש השנה וצום גדליה תשס"ט.

ניתן להצביע על ההקבלה בין הדברים האלה ובין פרשת נביא הנותן אות מופת ומורה לעבוד עבודה זרה: לפי במדבר יב:ו-ז, רק משה זכה לדבר ה' בהקיק, וכל שאר הנביאים "בחלום אדבר בו", דהיינו ה' מתגלה אליהם באמצעות קול פנימי בחלום. דין הקול הפנימי שקרא לאב בחלום לשחוט את בנו, כדין הציווי המוחלט להתעלם מנבואה שמאומתת באותות ומופתים ומורה "גִּלְכָה אֶחָרִי אֶל־הַיָּמִים אֶחָרִים", שאין לשמוע לה "כִּי מִנְסָה ה' אֶל־הַיָּמִים אֶתְכֶם" (דב' יג:ב-ה). עמידתו של אברהם בניסיון מתבטאת בכך, שבהתאם למובא מהרא"ה קוק ב"אורות הקודש", לא דחקה יראת השמיים, שביטא ב"הנני" הראשון, את המוסר הטבעי שביטא ב"הנני בני", וזו הזכות שעומדת גם לזרעו אחריו.

פיוטי העקדה הנאמרים בסליחות

בפיוטי הפייטנים שתיארו את עקדת יצחק, אין אחידות. לפי אחד מפיוטי הסליחות, כאשר שמע אברהם את ציווי העקדה וסבר שה' רוצה שישחט את בנו: "זך בשמעו לבבו לא דאב" (ר') שלמה בר יהודה גבירול, פיוט העקדה לצום גדליה כמנהג האשכנזים, ולעומת זאת לפי פיוט העקדה "עת שערי רצון" לר' יהודה בן שמואל אבן עבאס (הנאמר בעדות המזרח לפני תקיעת שופר בראש השנה) "המון דמעיו נשפכים כמים". יתרה מזו: בעוד שפיוטי העקדה שבסליחות מביעים הערצה לנכונותו של אברהם לשחוט את בנו, לא נמנעו גדולי הפייטנים הקדמונים – ובכללם הקליר – מלבקר את אברהם על שלא השתדל למנוע את העקדה, כפי שהשתדל למנוע את הפיכת סדום, ותלו בזה את הסיבה לכך שהתורה לא ניתנה על-ידו.⁴

על פיוטי העקדה שבסליחות אפשר לומר את מה שמובא בשם ר' נחמן מברסלב בהקדמת "ליקוטי תפילות": "כל הפיוטים והסליחות וזמירות, רובם ככולם, לא יצאו מפי הקדמונים, מנביאים ותנאים ובעלי רוח הקודש". בהקדמת הרמב"ם בספר המצוות (עמ' ה במהדורת ר"י קאפח, ירושלים תשל"א) הוא כתב על מחברים של פיוטי אזהרות שאינם נאמנים להלכה: "כי מחבריהם פייטנים, לא חכמים". אין אפוא מניעה שננהג בהתאם לדבריו במורה נבוכים ב', כ"ה, ששערי הפירוש אינם נעולים בפנינו, ואין לשלול פרשנות שאינה מתיישבת עם רוב הפיוטים, אבל מתיישבת עם הגדרת קורבן אדם כ"תועבת ה'". מכל מקום, עדיף להשאיר את הפיוטים ב"צריך עיון", מלהשאיר את הקב"ה ב"צריך עיון גדול", הכיצד הוא בוחן את יראת

באיזה מובן עמד אברהם בניסיון העקדה, ובמה זכה לתואר: "ירא א-לוהים", למרות שלכתחילה התכוון לעשות את "תועבת ה' אשר שָׁנָא". בפעם הראשונה מגיב אברהם ב"הנני" לפניית ה' אליו, ומביע בזה נכונות ללא סייג לעשות רצונו. בפעם השנייה אברהם מגיב לפנייתו של יצחק, "הנני בני", ומביע בכך נכונות ללא סייג להיות לו אב מסור. מ"הנני" הראשון משתמעת נכונות לשחוט את בנו, ומ"הנני בני" משתמע שבשום אופן לא ישלח ידו אל הנער, ובין שניהם פעורה תהום שלא ניתן לגשר עליה.

כשיצחק עקוד, והמאכלת מונפת, פונה אליו המלאך בהכפלת שמו: "אברהם אברהם". גם לפנייה זו מגיב אברהם ב"הנני", לאמור: גם ברגע זה הוא אברהם שאמר "הנני" לה', אבל גם אברהם שאמר "הנני בני". מאחר שהקונפליקט לא הוכרע נשאר המאכלת מונפת, ועל זה מגיב המלאך: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְא אֶל־הַיָּמִים אֶתָּה" וגו'. אין לפרש "עתה ידעתי" ולא קודם, שהרי אברהם כבר הוכיח את יראת א-לוהים שלו בתשעה ניסיונות קודמים. כוונת המלאך: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְא אֶל־הַיָּמִים אֶתָּה", ולא אילו שחט אברהם את בנו, שאז היה נודע רק שמסירותו לה' אינה שונה ממסירותם של הכנענים לאליליהם ש"כל תועבת ה' אשר שוא עשו לאלוהיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלוהיהם".

לפי זה, לא רק שדברי המלאך אינם סותרים את המצוטט לעיל מדברי הרא"ה קוק, אלא שהם המקור לדבריו. כך משתמע גם מדבריו ב"עולת ראייה" עמ' צ"ב, על הפסוק "אל תשלח ידך אל הנער" וגו'.

קול ה' בכח ע"י מלאכו עושה דברו אומר שהציווי המוחלט, בין מצד הצדק להמנע מרשע של שפיכות דמים, בין מצד הטבע להנזר מכל דבר הפוגע ברגשי האב... הוא קיים בעינו... על כן אל תשלח ידך אל הנער בכל חומר האיסור הפשוט והישר שבדבר.

"מי השילוח" בעקבות ה"זוהר" על הניסיון שהיה באספקלריה שאינה מאירה

בחלק ב' של "מי השילוח" (מהדורת בני ברק תשס"ה, עמ' יט) נכתב: "עיקר הניסיון מהעקדה; מחמת שהיה מפורש לפניו הלאו 'לא תרצח' – ומה גם לשחוט את בנו – ... שאינתא בזוהר הקדוש (וירא ק"כ) שזה המאמר היה לו באספקלריא דלא נהרא...", ובחלק א' עמ' כ"ט כתב: "והנה באמת לא היה לאברהם דיבור מפורש מה' יתברך שישחוט את בנו,³ על כן לא נאמר וה' נסה, אלא 'והא-לוהים נסה', היינו שהיה אליו דבר באספקלריא דלא נהרא".

⁴ ראו דבריו של יהודה קיל בפירוש 'דעת מקרא' לבר' כב:ב, הערה 33, ודבריה של שולמית אליצור, אליעזר בירבי קליר: קדושתאות ליום מתן תורה, ירושלים תש"ס, עמ' 71.

³ כמובא מבראשית רבא לעיל.

בנו כאברהם שעקד את יצחק ברחמי אב על בנו, ונמנע מ"תועבת ה' אשר שגא", וכך ירחם גם הוא על "בני בלרי ישראל" (שמ' ד:כג).

א-לוהים של אברהם באמצעות הוראה שיעשה את "תועבת ה' אשר שגא".
התקיעה בקרנו של איל, שמסמלת כי אין חפץ לה' בקורבן אדם, מביעה משאלה שה' ינהג

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף